

Бережани

у фалеристичних пам'ятках 1914–1939 рр.

■ Степан Пахолко, Ольга Мартин (Львів)

Досліджуючи протягом тривалого часу фалеристичну спадщину періоду національно-визвольної боротьби українського народу за волю та державну незалежність у 1914–1952 рр., варто окремо виділити відзнаки, пов'язані з військово-політичними та суспільними подіями, які відбувалися у Бережанах та на його околицях (Тернопільська обл.).

Умовно ці відзнаки можна поділити на три групи.

I. Австрійсько-угорські відзнаки, пов'язані з боями Першої світової війни 1914–1916 рр.

II. Польські відзнаки періоду міжвоєнної окупації Бережан у 1918–1939 рр.

III. Українські відзнаки періоду національно-визвольної боротьби 1914–1939 рр.

До першої групи слід зарахувати такі відзнаки:

1. Пам'ятна відзнака «Lysonja 1917» (зображення у каталозі [1]).

2. Пам'ятна відзнака «Zlota Lipa 1914–1917» (зображення у каталозі [1]).

3. Пам'ятна відзнака «Zlota Lipa 1914–1916».

4. Пам'ятний жетон «Durchbruch an der Zlota Lipa – Olita bezetzt 27. Aug. 1915».

5. Пам'ятна відзнака «Semikowce 308 Honved. Gv. E.».

6. Пам'ятна відзнака «Nastasow 7 sept. – Zlotniki 7 okt. 1915».

До другої групи належать відзнаки:

1. Ювілейний знак «1530 Brzezany 1930 р.».

2. Медаль «Pierwsza wystawa ogolno-rol-

nicza w Brzezanach 23-25 IX. 1928».

3. Відзнака «Brzezanski klub sportowy «Sieniawa».

До третьої групи належать відзнаки:

1. Ювілейний значок «Свято «Рідної школи» в Бережанах, 1935 р.».

2. Пам'ятний значок «Просвіта. Бережани».

Пам'ятні відзнаки першої групи засвідчують найдраматичніші бої Першої світової війни, пов'язані з обороною гори Лисони поблизу Бережан (відзн. № 1) [1], бої на берегах Золотої Липи (відзн. № 2, 3, 4*) та в навколишніх селах Семаківці (відзн. № 5), Настасів – Золотники (відзн. № 6). Носили ці відзнаки на одностроях довільно, переважно на головному уборі (зліва або справа) [2]. Відзнаки виготовляли у майстернях Відня з цинку, латуні або сплавів «під срібло», і від цього залежала їх вартість. Більшість відзнак виготовлені за проектами відомих віденських художників та граверів. Як правило, ці відзнаки вояки купували за власні кошти. Гроші, отримані від продажу відзнак, йшли на допомогу інвалідам, вдовам та сиротам загиблих воїнів.

В австро-угорській армії понад 350 тисяч вояків були українці, які брали участь у боях

Першої світової війни. В деяких полках галичани становили від 30 до 79 % (див. табл. 1 [2]).

Багато з них на своїх одностроях носили різноманітні пам'ятні відзнаки за участь у бойових операціях своїх корпусів, бригад, полків. Таких відзнак є дуже багато, проте це тема окремого дослідження. Збереглися світліни українських січових стрільців з 5–6 різноманітними відзнаками за участь у різних боях чи військових операціях [3].

Не вдаючись до опису боїв за Бережани та на його околицях (1915–1917), треба зазначити, що ці пам'ятні значки в багатьох випадках були єдиними відзнаками для тих десятків тисяч вояків-галичан в австрійських військових мундирах та одностроях українських січових стрільців, які поклали життя у боротьбі з нашим одвічним ворогом.

Справжньою трагедією було те, що сини одного народу зійшлися у братовбивчій війні, і одна його частина добровільно йшла воювати за Україну, щоб зрвати кайдани московської неволі, а друга змушена була воювати в рядах царської армії за знищення

Бережани. Замок Сенявських. Поштова листівка. 1908 р.

*У фондах Львівського історичного музею виявлено понад 50 прим. срібних пам'ятних жетонів, присвячених визначним військовим операціям Першої світової війни (в хронологічному порядку). На всіх виявлених жетонах є нумерація від 1 до 105. Ймовірно, що насправді їх було більше. На деяких виявлених жетонах відкарбовано події, що відбувалися на Галичині (Перемишль, Ярослав, Стрий, Горлиця, річки Золота Липа, Сян та ін.). На зворотному боці всіх жетонів однаковий напис: «Gott bereinsng Gelden» («Господь єднає героїв»).

Пам'ятна відзнака «Lysonja 1917»

Пам'ятна відзнака «Zlota Lipa 1914–1917»

Пам'ятна відзнака «Zlota Lipa 1914–1916»

Пам'ятний жетон «Durchbruch an der Zlota Lipa –
Olita bezetzt 27. Aug. 1915»

Пам'ятна відзнака «Semikowce 306
Honved. Gv. E.»

Пам'ятна відзнака «Nastasow
7 sept. – Zlotniki 7 okt. 1915»

Ювілейний знак «1530 Brzezany 1930 р.»

Медаль «Pierwsza wystawa ogolno-rolnicza
w Brzezanach 23-25 IX. 1928»

Відзнака «Brzezanski klub sportowy
«Sieniawa».

Ювілейний значок «Свято «Рідної школи»
в Бережанах, 1935 р.»

Пам'ятний значок «Просвіта. Бережани»

єдиного вогнища української культури та державницької думки в Галичині.

Це трагічне явище взаємного братовбивства, на превеликий жаль, пізніше набуло ще драматичнішої форми. В 1918 р. українська армія змушена була боротись з українськими полками, які під впливом комуністів добровільно стали на бік московських загарбників і виступили проти Української Народної Республіки....

Після боїв на Лисоні, поблизу Бережан, що тривали майже два місяці, зі 47 старшин та 1685 стрільців легіону УСС живими залишилися 16 старшин і 150 стрільців!

На вершині Лисоні, що здійснюється на 399 м над рівнем моря, височіє Хрест скорботи і слави як вдячна пам'ять про те, що тут поклали голови найкращі сини Галичини – українські січові стрільці та вояки-українці в австрійських і російських одностроях.

З відзнак другої групи варто особливо виділити польську пам'ятну відзнаку, випущену з нагоди 400-ліття Бережан.

Загальновідомо, що місто було засноване в 1375 р. У 1930 р. мали б святкувати 555-річчя міста, але польська адміністрація, натхненна ганебною пацифікацією Галичини та Бережан зокрема, вирішила «вкрасти» з української історії міста 155 років його існування. Обурена таким рішенням українська громада Бережан вирішила не брати участі у святкуванні [4]. А саме свято польська шляхта відзначила 2 липня 1930 р. бандитською стріляниною на бенкеті** [5].

Відзнаки № 2 та № 3 потребують окремого дослідження, що не входить в коло наших зацікавлень, тому подані тільки їх зображення (в контексті інформації про фалеристичні пам'ятки, пов'язані з Бережанами).

З єдиною віднайденою українською відзнакою – «Свято «Рідної школи» в Бережанах, 1935 р.», що належить до третьої групи, пов'язана дуже цікава подія, характерна для суспільно-політичних відносин Польської держави і корінного українського населення Галичини в 20–30 роках минулого століття.

«Рідна школа» в Бережанах була заснована в 1921 р., після дворічних домагань, як чотирикласну школу за умови, що в школі буде обов'язкове викладання польської мови і все діловодство вестиметься польською. Після тривалих «ходінь по муках» школа розрослась до 6-класної і проіснувала до 1939 р., тобто до нової окупації Західної України. Діловодство весь час велося українською мовою. Для польської адміністрації ця школа завжди була сіллю в оці.

Патріотичне виховання в школі розходилося з польською шкільною політикою, спрямованою на цілковите спольщення корінного населення Західної України. В 1932 р. польський уряд, не подаючи ніяких причин, повідомив про ліквідацію «Рідної школи» в Бережанах. Та на домагання українців обґрунтувати це розпорядження та вказати відповідні постанови законів, рішення було скасоване[7].

30 червня 1935 р. в Бережанах відбулося величне свято «Рідної школи» з освяченням прапора, проведенням культурно-розважальних заходів [6].

Вже з самого ранку польські шовіністи з ненавистю і злобою дивились, як звідусіль з'їжджаються до Бережан підводи. Потім вони стали нападати на селян, почалися бійки. Ніби на замовлення з'явилися поліцейні відділи на чолі з повітовим комісаром поліції. Постраждало багато селян, та ще більше перепало нападникам. Поліція змушена була визнати вину поляків. Незважаючи на все це, свято пройшло спокійно і гідно. На другий день по святі комісар поліції подякував голові міста за порядок і гідну поведінку організаторів під час нападу поліції на учасників святкування.

З нагоди цього свята були випущені ювілейні значки, а кошти від їх продажу пішли на покриття витрат, пов'язаних з проведенням свята. Виявлено тільки один екземпляр відзнаки! Автором проекту значка є відомий український графік Павло Ковжун.

Ще одна відзнака, пов'язана з Бережанами, що тривалий час зберігалася в приватній збірці Олександра Посмітюха з Тернополя, на жаль, втрачена. За спогадами власника, відзнака мала вигляд розгорнутої книжки на тлі сонячного проміння, на ній був напис «Просвіта Бережани». На звороті

** «Місто Бережани видало обід з нагоди свого 400-ліття і 125-ліття міської гімназії. В обіді взяв участь м. і. кап. 6 летунського полку зі Львова О. Маєвський. Був там і Бр. Едм. Гаплінський абс. прив. і власник млина, рез. офіцер, що є теж командантом округи штшелецького союзу.

До Гаплінського приступив кап. Маєвський і вдарив його двічі в лице. Гаплінський відповів, що він безборонний і честі своєї боронитиме інакше! Тоді кап. Маєвський з віддалі двох кроків вистрілює до Чаплінського в груди. Куля пробила легені та застрягла в хребті. Чаплінського відвезли до шпиталю. Кажуть, нібито Чаплінський сказав якісь образливі слова проти пані, що була на бенкеті, а кап. Маєвський постановив боронити їх честь. Інші кажуть, що Чаплінський нездібний ображувати жінок, бо це лагідна людина та джентльмен».

чи на закрутці напис українською мовою (не встановлений). Імовірно, відзнака випущена в середині 30-х років до ювілею філії «Просвіти», заснованої в Бережанах у 1895 р.

Не всі фалеристичні пам'ятки, пов'язані з Бережанами, віднайдені. Імовірно, існували і ще чекають своїх дослідників відзнаки співочого товариства «Бережанський боян», «Гімназійна руська бурса» та «Селянська бурса», кредитової каси «Надія», товариств «Жіноча громада», «Пасічна спілка», «Праця», футбольної команди «Лисоня» та інших товариств, що успішно діяли в Бережанах до приходу «визволителів» у вересні 1939 р.

Список літератури:

1. Janez. J.Svajncer.Osterreich-Ungar fur Kollektionare. Militaria Slouenika. Ljubljana, 1991. – С. 30, 157.
- 2.Tomasz Nowakowski. Armja Awstro-Wegierska 1908-1918. Femix editions. Warszawa, 1992. – С. 60-90.
3. Збірник історичних фотографій «Українські Січові Стрільці». – Львів: Галицька видавнича спілка, 2003.
- 4.Ювілей Бережан і українці // Діло.— 16 травня 1930 р. – ч.106, 131.
- 5.Стрільщина на бенкеті 400-ліття Бережан // Діло.— 2 липня 1930 р. – ч.144.
6. Свято в Бережанах // Діло. — 23 травня 1935. – ч.163.
7. Ювілейне свято в Бережанах. // Діло. — 4 липня 1935р. – ч.174.
8. Українське Педагогічне Товариство «Рідна Школа». // Бережанщина в спогадах емігрантів. –Тернопіль, 1993. – С. 97.